

भारत सरकार
विधि, न्याय व कंपनी कार्य मंत्रालय

न्यायालय अवमान अधिनियम, १९७१

(१९७१ चा अधिनियम क्रमांक ७०)

[१ जुलै १९८० रोजी अंमलात असल्याप्रमाणे]

The Contempt of Courts Act, 1971

(Act No. 70 of 1971)

[*As in force on the 1st July, 1980*]

संचालक, मुद्रण व लेखनसामग्री, महाराष्ट्र शासन यांनी
भारत सरकारच्या वतीने मुद्रित व प्रकाशित केले.

(१९८१)

[किंमत ८० पैसे]

विशोधन अधिनियमांची सूची

१. न्यायालय अवमान (विशोधन) अधिनियम, १९७६ (१९७६ चा ४५)

न्यायालय अवमान अधिनियम, १९७१

कलमांचा क्रम

कलमे

१. संक्षिप्त नाव, विस्तार व प्रारंभ.
२. व्याख्या.
३. अनभिज्ञतेने एखादे साहित्य प्रकाशित करण्यामुळे व त्याचे वितरण करण्यामुळे अवमान होत नाही.
४. न्यायिक कार्यवाहीचे प्रामाणिक व बिनचूक प्रतिवृत्त हा अवमान नव्हे.
५. न्यायिक कृत्याबद्दल रास्त टीका हा अवमान नव्हे.
६. दुय्यम न्यायालयांच्या पीठासीन अधिकाऱ्यांविरुद्ध केलेली तक्रार हा अवमान केव्हा ठरणार नाही.
७. विवक्षित प्रकरणे खेरीजकरून कक्षांतर्गत किंवा जनान्तिकपणे चाललेल्या कार्यवाहीविषयीची माहिती प्रकाशित करणे हा अवमान नव्हे.
८. इतर बचावांना बाध न येणे.
९. अवमानाच्या कक्षेचा विस्तार अधिनियमावरून उपलक्षित न होणे.
१०. दुय्यम न्यायालयांच्या अवमानाबद्दल शिक्षा देण्याची उच्च न्यायालयाची शक्ती.
११. अधिकारिताक्षेत्राबाहेर केलेल्या अपराधांची किंवा तेथे सापडलेल्या अपराधांची संपरीक्षा करण्याची उच्च न्यायालयाची शक्ती.
१२. न्यायालयांच्या अवमानाबद्दल शिक्षा.
१३. विवक्षित प्रकरणां अवमान शिक्षापात्र नाही.
१४. अवमान सर्वोच्च न्यायालयाच्या किंवा एखाद्या उच्च न्यायालयाच्या देखत केला गेला असेल त्याबाबतीतील कार्यपद्धती.
१५. इतर प्रकरणांत फौजदारीपात्र अवमानाची दखल.
१६. न्यायाधीशाने, दंडाधिकाऱ्याने किंवा न्यायिक कार्य करणाऱ्या इतर व्यक्तीने केलेला अवमान.
१७. दखल घेतल्यानंतरची कार्यपद्धती.
१८. फौजदारीपात्र अवमानांच्या प्रकरणांची सुनावणी न्यायपीठांनी करणे.
१९. अपिले.
२०. अवमानाबद्दल कारवाई करण्याची मुदतमर्यादा.
२१. न्याय पंचायती किंवा इतर ग्राम न्यायालये यांना हा अधिनियम लागू नसणे.
२२. हा अधिनियम अवमानाशी संबंधित अशा अन्य कायद्यांच्या व्यतिरिक्त आहे, त्यांस न्यूनकारी नाही.
२३. सर्वोच्च न्यायालयाची व उच्च न्यायालयांची नियम करण्याची शक्ती.
२४. निरसन.

न्यायालय अवमान अधिनियम, १९७१

(१९७१ चा अधिनियम क्रमांक ७०)

[२४ डिसेंबर, १९७१]

न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल शिक्षा देण्याविषयीच्या विवक्षित न्यायालयांच्या शक्ती निश्चित करून त्यांच्या मर्यादा ठरवून देण्यासाठी व त्यासंबंधातील त्यांच्या कार्यपद्धतीचे विनियमन करण्यासाठी अधिनियम.

भारतीय गणराज्याच्या बाविसाव्या वर्षी संसदेकडून पुढीलप्रमाणे अधिनियमित होवो:—

१. (१) या अधिनियमास 'न्यायालय अवमान अधिनियम, १९७१' असे म्हणता येईल.

संक्षिप्त नाव,
विस्तार व प्रारंभ.

(२) त्याचा विस्तार संपूर्ण भारतभर आहे:

परंतु, या अधिनियमाच्या उपबंधांचा संबंध सर्वोच्च न्यायालयाच्या अवमानाशी पोचतो तेवढी मर्यादा खेरीज करून, हा अधिनियम जम्मू व काश्मीर राज्यास लागू होणार नाही.

२. या अधिनियमात, संदर्भानुसार अन्यथा आवश्यक नसेल तर,—

व्याख्या.

(क) "न्यायालयाचा अवमान" याचा अर्थ, दिवाणीपात्र अवमान किंवा फौजदारीपात्र अवमान असा आहे;

(ख) "दिवाणीपात्र अवमान" याचा अर्थ, एखाद्या न्यायालयाचा एखादा न्यायनिर्णय, हुकूमनामा, निदेश, आदेश, प्राधिलेख किंवा इतर आदेशिका यांची जाणूनबुजून अवज्ञा करणे किंवा न्यायालयास दिलेल्या एखाद्या अभिवचनाचा जाणूनबुजून भंग करणे असा आहे;

(ग) "फौजदारीपात्र अवमान" याचा अर्थ,—

(एक) ज्यामुळे कोणत्याही न्यायालयाचा बदलौकिक होईल किंवा बदलौकिक करण्याकडे ज्याचा रोख असेल अथवा जो त्या न्यायालयाच्या अधिकारास कमीपणा आणिल किंवा न्यायालयाच्या अधिकारास कमीपणा आणण्याकडे ज्याचा रोख असेल; किंवा

(दोन) ज्यामुळे कोणत्याही न्यायिक कार्यवाहीच्या रीतसर क्रमास बाध येईल किंवा त्यात हस्तक्षेप होईल किंवा त्यात हस्तक्षेप करण्याकडे ज्याचा रोख असेल; किंवा

(तीन) ज्यामुळे न्यायदानाच्या कामात इतर कोणत्याही पद्धतीने हस्तक्षेप होईल किंवा त्यात हस्तक्षेप करण्याकडे ज्याचा रोख असेल, किंवा त्या कामाला अटकाव होईल किंवा त्यास अटकाव करण्याकडे ज्याचा रोख असेल,

असे कोणतेही साहित्य प्रकाशित करणे (मग ते बोललेल्या किंवा लिखित शब्दांद्वारे असो, हावभावांद्वारे असो, दृश्य प्रतिरूपणांद्वारे असो की इतर कोणत्याही प्रकारे असो) किंवा अशी अन्य कोणतीही कृती करणे असा आहे;

(घ) "उच्च न्यायालय" याचा अर्थ, एखाद्या राज्याचे किंवा संघ राज्यक्षेत्राचे उच्च न्यायालय असा आहे, व त्यात कोणत्याही संघ राज्यक्षेत्रातील न्याय आयुक्तांच्या न्यायालयाचा समावेश होतो.

३. (१) एखाद्या व्यक्तीने काही साहित्य प्रकाशित केले असून (मग ते बोललेल्या किंवा लिखित शब्दांद्वारे असो, हावभावांद्वारे असो, दृश्य प्रतिरूपणांद्वारे असो की इतर कोणत्याही प्रकारे असो), एखाद्या दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीच्या संबंधातील न्यायक्रमात त्यामुळे हस्तक्षेप होत असेल किंवा त्यात हस्तक्षेप करण्याकडे त्याचा रोख असेल अथवा त्यामुळे त्यास अटकाव होत असेल किंवा त्यास अटकाव करण्याकडे त्याचा रोख असेल व असे साहित्य प्रकाशित करतेवेळी, ती दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाही न्यायालयाकडे प्रलंबित आहे असे समजण्यास तिला वाजवी कारण नसेल तर, तिने असे साहित्य प्रकाशित केले या कारणावरून ती व्यक्ती न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही.

अनभिज्ञतेने एखादे साहित्य प्रकाशित करण्यामुळे व त्याचे वितरण करण्यामुळे अवमान होत नाही.

(२) या अधिनियमात किंवा त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या इतर कोणत्याही कायद्यात काहीही विरुद्ध असले तरी, कोणत्याही दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीच्या संबंधात पोटकलम (१) मध्ये उल्लेखिलेले असे साहित्य प्रकाशित करण्यात आल्यास व तसे प्रकाशित करण्याच्या वेळी ती कार्यवाही कोणत्याही न्यायालयापुढे प्रलंबित नसल्यास, असे साहित्य प्रकाशित करण्यामुळे न्यायालयाचा अवमान झाला असे मानले जाणार नाही.

(३) पोटकलम (१) मध्ये उल्लेखिलेले असे कोणतेही साहित्य ज्यात समाविष्ट असेल असे प्रकाशन वितरित करण्यात आले असेल व वितरणाच्या वेळी त्या प्रकाशनात उपरोक्ताप्रमाणे मजकूर आहे किंवा असण्याची शक्यता आहे असे समजण्यास वितरण करणाऱ्या व्यक्तीजवळ कोणतेही सयुक्तक कारण नसेल तर, ती अशा वितरणामुळे न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही:

परंतु, हे पोटकलम पुढील प्रकारच्या प्रकाशनांच्या वितरणाच्या बाबतीत लागू असणार नाही:—

(एक) 'मुद्रण व पुस्तक-नोंदणी अधिनियम, १८६७' (१८६७ चा २५) याच्या कलम ३ मधील नियमांना अनुसरून नव्हे तर अन्यथा छापलेले किंवा प्रकाशित केलेले पुस्तक किंवा कालिक या स्वरूपातील कोणतेही प्रकाशन;

(दोन) उक्त अधिनियमाच्या कलम ५ मधील नियमांना अनुसरून नव्हे तर अन्यथा प्रकाशित केलेल्या एखाद्या वर्तमानपत्राच्या स्वरूपातील कोणतेही प्रकाशन.

स्पष्टीकरण.—या कलमाच्या प्रयोजनार्थ एखादी न्यायिक कार्यवाही ही—

(क) (क) दिवाणी कार्यवाही असेल त्या बाबतीत, वादपत्र दाखल करून किंवा अन्यथा ती सुरू करण्यात आली असेल तेव्हा,

(ख) 'फौजदारी प्रक्रिया संहिता, १८९८' (१८९८ चा ५) किंवा इतर कोणताही कायदा याखालील फौजदारी कार्यवाही असेल त्या बाबतीत,—

(एक) अपराध करण्याशी त्या कार्यवाहीचा संबंध असेल तर दोषारोपपत्र किंवा चालान दाखल करण्यात आले असेल तेव्हा, किंवा न्यायालयाने आरोपीविरुद्ध समन्स किंवा, प्रकरणपरत्वे, वॉरंट काढले असेल तेव्हा, आणि

(दोन) इतर कोणत्याही बाबतीत, त्या कार्यवाहीचा संबंध ज्या गोष्टीशी असेल तिची न्यायालय दखल घेईल तेव्हा,

ती कार्यवाही प्रलंबित आहे असे म्हटले जाईल आणि दिवाणी किंवा फौजदारी कार्यवाहीच्या बाबतीत, त्या कार्यवाहीची सुनावणी होऊन तिचा अंतिम निर्णय लागूपर्यंत म्हणजे ज्या बाबतीत अपील किंवा पुनरीक्षण अर्ज करणे हे विधिसंमत असेल त्याबाबतीत, अपिलाची किंवा पुनरीक्षण कार्यवाहीची सुनावणी होऊन त्याचा अंतिम निर्णय लागूपर्यंत अथवा अपील किंवा पुनरीक्षण कार्यवाही दाखल केलेली नसल्यास, अशा अपिलाकरता किंवा पुनरीक्षणाकरता विहित केलेली मुदतमर्यादा समाप्त होईपर्यंत ती कार्यवाही प्रलंबित असण्याचे चालू आहे असे मानण्यात येईल;

(ख) तिची सुनावणी होऊन अंतिम निर्णय लागला असेल तर त्या कार्यवाहीत दिलेला हुकूमनामा, आदेश किंवा शिक्षादेश यांची अंमलबजावणी प्रलंबित आहे एवढ्याच कारणावरून प्रलंबित आहे असे मानण्यात येणार नाही.

न्यायिक कार्यवाहीचे प्रामाणिक व बिनचूक प्रतिवृत्त हा अवमान नव्हे. ४. कलम ७ मधील उपबंधांच्या अधीनतेने, न्यायिक कार्यवाहीचे किंवा तिच्या कोणत्याही टप्प्या-संबंधीचे सरळ व यथार्थ प्रतिवृत्त प्रकाशित केल्यामुळे कोणतीही व्यक्ती न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही.

न्यायिक कृत्याबद्दल रास्त टीका हा अवमान नव्हे. ५. ज्या प्रकरणाची सुनावणी होऊन त्याचा अंतिम निकाल दिला गेला असेल अशा कोणत्याही प्रकरणाच्या गुणवत्तेबाबत कोणतीही रास्त टीकाटिप्पणी प्रकाशित केल्यामुळे कोणतीही व्यक्ती न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही.

दुय्यम न्यायालयांच्या पीठासीन अधिकाऱ्यां- ६. कोणत्याही दुय्यम न्यायालयाच्या पीठासीन अधिकाऱ्यांच्या विरुद्ध केलेली तक्रार हा अवमान केव्हा ठरणार नाही. (क) दुसऱ्या दुय्यम न्यायालयापुढे, किंवा (ख) उच्च न्यायालयापुढे,

एखाद्या व्यक्तीने संभावपूर्वक एखादे विधान केले असेल तर, ती व्यक्ती त्यामुळे न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही.

स्पष्टीकरण.—या कलमातील "दुय्यम न्यायालय" याचा अर्थ, एखाद्या उच्च न्यायालयाला दुय्यम असलेले कोणतेही न्यायालय असा होतो.

विवक्षित प्रकरणे खेरीजकरून कक्षांतर्गत किंवा जनान्तिकपणे चाललेल्या कार्यवाही-विषयीची माहिती प्रकाशित करणे हा अवमान नव्हे. ७. (१) या अधिनियमात काहीही अंतर्भूत असले तरी, पुढे नमूद केलेली प्रकरणे वगळता एरव्ही, कोणत्याही न्यायालयासमोर कक्षांतर्गत किंवा जनान्तिकपणे चाललेल्या न्यायिक कार्यवाहीचे प्रामाणिक व बिनचूक प्रतिवृत्त प्रकाशित करण्यामुळे कोणतीही व्यक्ती न्यायालयाच्या अवमानाबद्दल दोषी ठरणार नाही, ती प्रकरणे म्हणजे :—

(क) असे प्रकाशन हे त्या त्या काळी अंमलात असलेल्या एखाद्या अधिनियमितीच्या उप-बंधांच्या विरुद्ध असेल त्या बाबतीत;

(ख) ज्या कार्यवाहीशी संबंधित अशी सर्व माहिती किंवा ज्या प्रकारची माहिती प्रकाशित झाली असेल त्या प्रकारची माहिती प्रकाशित करण्यास न्यायालयाने लोकधोरणाच्या कारणांवरून किंवा आपल्या ठायी निहित असलेल्या कोणत्याही शक्तीचा वापर करून व्यक्तपणे मनाई केली असेल त्या बाबतीत;

(ग) ज्यावेळी सार्वजनिक सुव्यवस्थेशी किंवा देशाच्या सुरक्षिततेशी निगडित असणाऱ्या कारणांस्तव न्यायालय कक्षांतर्गत किंवा जनान्तिकपणे बसून काम चालवत असेल त्या बाबतीत, त्या कार्यवाहीसंबंधीची माहिती प्रकाशित करणे;